

Dr. ŠAĆIR SIKIRIĆ

SŪDĪ KAO KOMENTATOR SĀDIJINA GULISTANA

(Prilog izučavanju komentara na perzijske klasike)

Semiti, Perzijanci i Turci, nastanjeni u susjednim zemljama prednje i srednje Azije, još su u davna vremena imali zajedničke kulturne i političke odnose, koji su ostavili duboke brazde u njihovoj historiji. Živeći nekad u labavijoj, a nekad u tješnjoj vezi utjecali su oni jedni na druge u raznim pravcima materijalne i duhovne kulture.

Indoevropski Perzijanci, zdrav i bistar narod, stajali su još u najranijim stoljećima starog vijeka na mnogo većem kulturnom stepenu od susjednih Arapa i Turaka. Živeći na vjetrometini prednje Azije iskusili su oni sve nevolje robovanja i slasti političke slobode, očeličili se i stvorili državu koja se kroz mnoge peripetije historijskih zbivanja održala do danas. Kako je ova država nekad obuhvatala na zapadu prostrane arapske, a na sjeveroistoku turske krajeve, vjekovima su ova tri naroda živjela u vrlo tijesnom kontaktu. Ovaj dodir je obogatio njihovu historiju, a romantične zgode iz tih vremena ovjekovječio je Firdevsija u svojoj »Šahnâmi«.

Arapskim osvajanjima u VII i VIII stoljeću politička i kulturna saradnja ovih nacija postala je još tješnja. Kako su Perzijanci u toj zajednici duhom, političkom svijješću i vrlo bogatom tradicijom bili najjači, doprinos je njihov u stvaranju kulture islamskih naroda najobilniji. Istina, perzijski jezik na svim linijama ustupa mjesto arapskom, ali perzijska bogata kulturna i književna predaja jasno se očituje u politici, nauci i literaturi. Već u IX vijeku javljaju se književnici koji pišu novim perzijskim jezikom za razliku od srednjeperzijskog ili pehlevijskog, koji je bio književni jezik perzijskog naroda prije islamizacije. U narednim naraštajima Perzijanci dadeše nacionalnoj i svjetskoj literaturi velikih duhova, koji su kulturnu historiju čovječanstva obogatili djelima neprolazne vrijednosti. Da spomenemo samo najiznamenitije od njih;

Firdevsi (umro 1020 god.) auctor je čuvenog eposa »Šahnâme« i mnogih drugih pjesničkih djela. U »Šahnâmi« je obrađena mitska i romantična prošlost Perzijanaca od najstarijih vremena do pjesnikovih dana. Obilnošću građe (ima 60.000 stihova), čvrstinom kompozicije, ljepotom diktacije, jednostavnošću stila i šarolikošću prikazivanja ovo djelo spada među najvećebnije tvorevine epske poezije svijeta. Firdevsija je svojim radovima pribavio sebi jedno od prvih mjesta u svjetskoj literaturi.

Omer Hajjâm (umro 1124), zastupnik ideja slavnog filozofa i liječnika Ibn Sīnā-a (Avicenna), digao je na vrhunac njegove epigrame u 4 stiha poznate pod imenom »rubâf«. Omer je jednako slavan kao učenjak i pjesnik. Višestranu je obrazovan i najveći je matematičar i astronom svoga vremena. Njegove stihove, pune smionih misli, paradoksa, sarkazma i »relativnog cinizma« nije moguće uvijek mistički tumačiti. Liberalizam ovog pisca i njegova teška skepsa glavni su razlog da su njegove pjesme tek iza njegove smrti sabrane u zbirku, ali ta njihova osobina pribavila im je oduševljen prijem u modernom svijetu, a naročito kod Engleza i Amerikanaca.

Feriduddin Attâr (umro 1230) proslavio se je svojim mističnim i moralnim djelima. Istakao se je i kao biograf.

Dželaluddin Rûmî (umro 1273) razradio je i sistematski sredio Attarove mistične ideje u čuvenom djelu »Mesnevi-i mânevi«, koja se s pravom smatra osnovnim djelom islamskog misticizma.

Mustafa Muslihuddin Sâdî (umro 1291) razblažio je strogi asketizam Attara i drugih svojih prethodnika i učinio ga živim izvorom etike, koja prožima ljudski život. On zemaljske užitke ne smatra iluzornim, jer sjećanje na njih pruža čovjeku duševni užitak. Prema tome život treba učiniti lijepim i ne mutiti ga tuobnim asketizmom. Ova načela je Sâdija primjenio iznoseći nam blagim i humanim riječima vlastite doživljaje u svom »Gulistânu« (ružičnjak) i »Bûstânu« (cvijetnjak), besmrtnim djelima perzijskog duha. Na neposredan način iznesene su tu vrline i poroci čovječjeg karaktera i na živim primjerima pisac daje čitaocu etičke savjete.

Semsuddin Muhamed Hâfiz (umro 1389) u svojim gazelima razrađuje ideje Hajjamove. Vino, ljubav, ljepota prirode, pjesme slavuja i ugodno društvo koje zna iskoristiti momenat, predmeti su kojima ovaj pjesnik posvećuje svu svoju pjesničku vještinu. Bez frivolnosti i izrazitog cinizma koje zapažamo kod Hajjama Hâfiz je pisao svoje pjesme uobičajenim kićenim stilom protkav ih divnom elegancijom. Taj način izražavanja dao je njegovim gazelima mistično obilježje pa nikad nismo sigurni gdje je prava granica zbilje i alegorije. Njegovi stihovi imaju izvanredan čar, ali je to za komentatora naročita teškoća.

Abdurrahman Džâmî (umro 1492) je od Hafizovih nasljednika jedini veliki lirik. On je posljednji perzijski klasični pjesnik. Kao i kod Hafiza i u njegovim se pjesmama prepliću zbilja i mistika. Osim nekoliko većih romantičnih spjevova ostavio nam je cijela tri divana (zbirke pjesama poredanih alfabetski). Pored poezije proslavio se raznim znanstvenim radovima na perzijskom i arapskom jeziku, a kao mistični pisac spada među prve i najpriznatije.

Još za vladanja Seldžuka u Maloj Aziji (1084—1300) perzijski je kulturni i književni uticaj bio vrlo jak. U njihovoj je državi službeni i književni jezik perzijski. Kada su pod konac XIII vijeka na ruševinama seldžučke države Osmanlije osnovali svoju, perzijski uticaj je na raznim područjima državnog i kulturnog života ostao u punoj snazi. Spomenuti perzijski pisci su služili kao najmilija lektira turskim obrazovanim krugovima, a njihova su djela vrijedila kao nedostiživi uzori turskim književnicima sve do preporoda, polovicom XIX vijeka. Osim toga brojni turski pisci pisali su i na perzijskom jeziku. Među ovim je vrijedno spomenuti naše zemljake: Fatihova velikog vezira Mahmud pašu (umro 1474), Derviš pašu Bajezidagića Mostarca (umro 1603), Nerkesiju (umro 1634), Vusletiju (umro 1688), Rušdiju (1699) i Fevziju Blagajca, pisca »Bulbulistana« (1747).

Razumljivo je, dakle, da su djela perzijskih klasika prevedena na turski jezik i komentarisana. Samo Firdévsina »Šâhnâma« radi svoje ogromnosti i jednostavnosti stila i Hajjamove rubaije radi frivolnosti i sarkazma najmanje su privlačili na se pažnju komentatora. Potreba komentarisanja bila je tim veća što tada na turskom jeziku nije bilo valjanih gramatika perzijskog jezika, a perzijska su djela skoro odreda pisana marinističkim stilom. Komentatorima je bilo najvažnije obraditi jezičnu stranu djela. Važnost ovakvih radova je, naročito u starije doba, očigledna, ali prešav u književnu tradiciju, komentarisanje je nosilo u sebi klice dekadence u turskoj književnosti.

Među poznatije radnike na ovom polju spadaju Ibni Sejjidi Alija (umro 1524), Lâmiya (umro 1531),¹⁾ Surûrija (1561), Šemiya (1591), Kafija (umro 1616) i Sûdija (1596). Nas ovdje izbliže interesuju djela našeg zemljaka Sûdije.

U drugoj polovici XVI vijeka na stolici velikih vezira je Mehmed paša Sokolović (umro 1579), iz Sokolovića kod Rudog. Bio je čovjek krupnih državnčkih sposobnosti i sigurno najznamenitiji i najmoćniji veliki vezir Turske carevine. Njegova moć i ugled privukli su dosta mladih ljudi iz naših krajeva u Istanbul i druge turske centre da se tamo školuju u nadi da će se pomoću naobrazbe domoći uglednih položaja. Među ovake spada i Sûdija, kome ne znamo ni pravog imena. Naziv »Sûdi« označuje mu mjesto rođenja. Rođen je u selu Sudićima blizu Čajniča,²⁾ u neposrednoj blizini Sokolovića zavičaja, gdje je glas svemoćnog državnika našao najjačeg odjeka. Međutim tek što je nakon svršenih nauka započelo svoju karijeru, Sokolovića je zvijezda zašla pa je on, kao i mnogi naši zemljaci, potisnut u pozadinu. Da je rođen bar dva decenija prije, sigurno bi se svojom bistrinom i učenošću istakao već za života. Ovako on spada u one »sitne ljude«, o kojima se za njihova života vrlo malo zna, ali njihova prava vrijednost izbije kasnije na vidjelo iz njihovih djela. Turski su nam biografi o ovom čovjeku sačuvali tek oskudne bilješke i samo pojedine mrvice iz njegova života nalazimo razasute po njegovim djelima.

Školovao se je najprije u domovini, po svoj prilici u Sarajevu.³⁾ Poslije toga se zaputio na studije u Istanbul, a onda u Damask.⁴⁾ Perzijski jezik je učio od poznatog učenjaka i muftije Muslihuddin Lârije (umro 1571)⁵⁾ u gradu Âmed, u pokrajini Dijaribekr. Da je Sûdija, valjda tom prilikom, bio u Bagdadu da se zaključiti po slijedećoj rečenici u »Komentar Gulistâna«:⁶⁾ »U doba Šâdije bagdadski su stanovnici čisto govorili arapski i perzijski jezik. Sada je, međutim, to gomila neznalica koji nemaju pojma ni o jednom.« Za vrijeme svog naučnog putovanja bio je u Damasku i u Meki na hadžu.⁷⁾ Na više mjesta u komentaru Hafizova »Dîvâna« ili Sadijina »Gulistana«⁸⁾ veli da je dolazio u dodir sa perzijskim učenja-

¹⁾ Komentarisao samo uvod u Gulistan.

²⁾ Ovo ne dolazi u kontradikciju sa tvrdnjom Mehmed Tahira u djelu *Osmanlı müellifleri*, Istanbul 1.333 (1.914—5), sv. II, str. 323—324, da je Sûdija iz Foče, u Bosni, jer je Čajniče blizu Foče, a ovaj je grad Turcima mnogo poznatiji od Čajniča.

³⁾ Sûdi, *Komentar Gulistana*, str. 27, Istanbul 1.249 (1.833—4), Državna štamparija.

Tumačeći riječ گئی خوشیری (mirišljiva glina koja se upotrebljuje kao sapun) veli: »O tvrdnji časnoga Šeiha mi smo se uvjerali u Sarajevu, u Bosni. Spomenutu glinu stavljaju u male breme, kao što su breme za med u Istanbulu. U te među ružin list pa to ostaje neko vrijeme u bremlu, zatim ga isbresu i iskomadaju, i po potrebi u banji upotrebljuju«.

⁴⁾ Ibid., str. 121 i 303.

⁵⁾ Atâi, »Zejlûššekâik«, str. 170; Šemsuddin Sâmî, »Kâmusulâlâm«, sv. II, str. 3.966.

⁶⁾ Str. 387.

⁷⁾ Sûdi, *Komentar Gulistâna*, str. 416 i 447.

⁸⁾ N. pr. na str. 217.

cima i s njima raspravljao teža mjesta, ali da nije bio u Perziji zaključujem po tom što u »Komentaru Háfizova Dívâna« (sv. II, str. 331) na dva mjesta veli »da su mu pričali« da se stihovi, o kojima tu raspravlja, nalaze napisani u Hafizovu turbetu.

Za vlade Selima II, za vezirovanja Sokolovića, kada se vratio u Istanbul, Sūdija je u Atmejdán dvorcu predavao odabranim mladićima, koji su se obrazovali za visoka državna zvanja.⁹⁾ »Tu su, veli Bašagić, Sūdiju slušali mnogi Bošnjaci i Hercegovci, među njima Derviš paša Bajezidagić Mostarac, koji ga u predgovoru »Murâd-nâme« spominje s pietetom.«¹⁰⁾ Nakon izvjesnog vremena smijenjen je sa profesorskog položaja i od tada je do smrti živio povučeno baveći se naučnim radom. Sūdija se tuži na svoju zlu sudbinu u starosti¹¹⁾ i što ga je sultan Murat zaboravio,¹²⁾ ali zahvaljujući toj zapostavljenosti mi danas imamo njegova vrijedna djela. Ona nam svjedoče da je bio vrlo obrazovan, poznao je izvrsno turski i perzijski, a vrlo dobro arapski jezik, samo je bio vrlo kapriciozna narav.

Atâi¹³⁾ i Kâtib Čelebi¹⁴⁾, a po njima i Bašagić,¹⁵⁾ suglasno tvrde da je Sūdija umro god. 1000/1591—2, ali je tačno ono što veli Mehmed Tahir¹⁶⁾ da je on umro god. 1005/1596—7 i da je sahranjen u Istanbulu na Aksaraju u haremu Jusuf pašine džamije. To se vidi po Sūdijinim stihovima, koje je stavio na kraju »Komentara Gulistâna«:

غدایدی صورر ایسک سال هجرت	شود مکیم شرحه هاتف دیدی تمت
که تکمیلی مولی قیادی روزی	صفر ماهینک اوچنجیدی روزی
دخی سهو و خطاسینی دوزانه	مبارک اولسون اوقیبوب یازانه

To znači: »U času, kada tajanstveni glas reče »svršeno je«, biješe, ako pitaš, jutro (غد) hidžretske godine, 3 dan mjeseca safera, kada je Gospod omogućio njegov svršetak. Neka je (ovaj komentar) sretna čitaocu, prepisivaču i onome koji mu bude ispravio omaške i pogreške«.

Brojčana vrijednost slova u riječi غد pokazuje da je komentar dovršen godine 1004/1595—6 pa je prema tome auctor mogao umrijeti najranije godine 1005/1596—7.¹⁷⁾

Sūdija nam je ostavio slijedeća djela:

- 1) Komentar Hafizova »Dívâna«, u 3 sveska;
- 2) Komentar Sadijina »Gulistana« i »Bústana«;
- 3) Komentar Dželaluddin Rumijine »Mesnevije«;
- 4) Prevod na turski i komentar »Šáfije« o arapskoj gramatici od Ibn el-Hadžiba;
- 5) Prevod na turski i komentar »Kâfije« o arapskoj sintaksi od istog pisca;
- 6) Prevod sa arapskog na turski Isferainina djela »Ed-dav'« o arapskoj sintaksi;

⁹⁾ Muallim Nádži, Esâmi, str. 175.

¹⁰⁾ Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti. Sarajevo, 1912, str. 30—32.

¹¹⁾ Sūdi, Komentar Gulistâna, str. 498.

¹²⁾ Sūdi, Komentar Hafizova Dívâna, sv. III, str. 131.

¹³⁾ Zejluššekâik, str. 332.

¹⁴⁾ Fezleke, sv. I, str. 7.

¹⁵⁾ Bašagić, Boš. i Herc., str. 30; Znameniti Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, str. 71.

¹⁶⁾ Osmanlı müellifleri, sv. II, str. 323—324.

¹⁷⁾ Ispor. M. Handžić, Knjiž. rad, str. 63.

7) Glosa i tumač na Kâdî-mîrov komentar filozofskog djela »Hidâjetul-hikme«¹⁸⁾ i

8) Prevod na turski arapskog djela »Takrirat alla hutbeti Feriduddin« od Ibn el-Hadžiba.¹⁹⁾

Komentari pod 1 i 2 štampani su u Istanbulu.

Kako se iz samih naslova vidi Sudijin književni rad je obilan i mnogostran. Nas međutim u ovom slučaju interesuju njegovi komentari perzijskih klasika, jer o vrijednosti tih radova podijeljena su mišljenja turskih i naših književnih historičara. Dok poznati turski pisac Šemsuddin Sâmî tvrdi da su Sudijini komentari pisani temeljito i kritički,²⁰⁾ Mualim Nadži ga naziva »فاضل عنود« kapricioznim učenjakom«, čija djela vrve pogreškama.²¹⁾ Između ove dvije oprečne tvrdnje Mehmed Tahir udara nekako po sredini smatrajući »da su Sudijina štampana djela korisna premda u njima ima pogrešaka protiv pravila perzijskog jezika.«²²⁾

S. Bašagić,²³⁾ a po njemu i M. Handžić²⁴⁾ brane Sudiju od navedenih tvrdnji udarajući u glavnom u patriotske žice i cijeneći njegovu marljivost i pažnju u komentarisanju perzijskih djela i pobijanju mišljenja prethodnih komentatora Ibni Sejjidi Alije, Kafije, Lamije, Sururije i Šemije. Po Bašagiću »Sudija je učeno dokazao da su komentatori prije njega krivo tumačili mnoga mjesta radi nepoznavanja jezika i neshvaćanja poezije. S tim komentarima se i danas slažu svi prijatelji spomenutih klasika.«²⁵⁾

Da bi se uvjerali o istinskoj vrijednosti Sudijinih komentatorskih radova uzećemo njegov »Komentar Gulistana« od Sadije i na većem broju primjera isporučiti njegovo mišljenje sa navodima ostalih komentatora u slučajevima gdje se oni ne slažu. Odabrali smo ovaj komentar, jer je to najčitanije perzijsko djelo, a ujedno je posljednji Sudijin rad, u kome je on dao sve što je u perzijskom jeziku znao.

Sudija se u svakom slučaju, kada svoje protivnike pobija, služi igrom riječi često punih ljute ironije i jetkog sarkazma. To on naročito čini protiv Sururije, čijim se arapskim komentarom »Gulistan« a i sam mnogo služi. I Sururija mjestimice oštro pobija prethodne komentatore, ali se negdje odmah na početku svoga komentara ispričava da to ne čini iz ličnih motiva nego u naučnu svrhu, dok Sadija takvog razloga nigdje ne navodi. Na jednom mjestu,²⁶⁾ pobijajući mišljenje I. S. Alije i Sururije, izražava se on na slijedeći način: »Više je nego ludo od ovih da su se sa ovoliko sprema usudili komentarisati djelo kao što je »Gulistan«.« Drugom opet prilikom²⁷⁾ pobijajući mišljenja ovih komentatora dodaje: »Čudno je sa ovoliko sprema u perzijskom pisati komentar ovako teškom djelu.«

¹⁸⁾ Ibid., str. 63—64.

¹⁹⁾ C. Brockelmann, Geschichte der arabischen Literatur, Supplementband, str. 534.

²⁰⁾ Š. Sâmî, Kâmusul-âlâm, sv. V, str. 2677.

²¹⁾ Nâdži Vasfi, Šöjle-böjle, str. 95—97.

²²⁾ Mehmed Tahir, Osmanli müellifleri, sv. I, str. 323—324.

²³⁾ Bošnjaci i Her. u isl. knj., str. 31—32.

²⁴⁾ »Knjiž. rad«, str. 63.

²⁵⁾ S. Bašagić, Znameniti Hrvati Bošnjaci i Herc. u Turskoj carevini, str. 71.

²⁶⁾ Komentar Gulistana, str. 236.

²⁷⁾ Ibid. 290.

Slijedeći primjeri će nam pružiti mogućnost da stečemo pravu sliku o vrijednosti Sûdijinih komentatorskih radova:

1) U rečenici طاعتش موجب قربتست (čija je pokornost bogobožnost) Sûdija («Komentar Gulistâna», str. 4 i 20) nastavak است — smatra kopulom, koja veže predikat sa subjektom. Lamijija i Sururija²⁸⁾ tvrde da ta kopula glasi است i navode u kom se slučaju i kao pomoćni vokal može ispustiti. Taj vokal zapravo pripada osnovi riječi²⁹⁾ pa Sûdija nema pravo.

2) وبشکر اندرش مزید نعمت (i u zahvalnosti prema njemu povećanje je blagodati str. 4). Sûdija s pravom smatra اندر kao opetovanje prijedloga به³⁰⁾, pojava koja je u perzijskom jeziku vrlo česta, dok Kafija, I. S. Alija i Sururija tvrde da je prijedlog به samo »radi poljepšavanja izraza.«

Isto tako Sûdija ima pravo kad glas م u riječi مزید čita sa vokalom »a«, a ne »u«, kao I. S. Alija i Sururija.

3) هر نفسی که فرود می‌رود (svaki dah koji izade). Sûdija nema pravo kad tvrdi da فرود čestica, a فرود imenica, jer lje i jedno i drugo glagolski prefiks, a prvo je postalo od drugoga, kako uzima Kafija.³¹⁾

Tumačeći rečenicu و چون بر می آید مفرح ذات (i kada — dah — izade, olakšanje je za čovjeka, str. 5) veli da je آید od infinitiva آیدن, a ne od آمدن, kako tvrdi Lamijija. Sûdija je u svim svojim komentarima perzijskih djela zauzeo principijelno stanovište,³²⁾ koje u svakoj prilici, pobijajući druge komentatore, ističe, da se naime infinitiv perzijskog glagola tvori od prezentske osnove, ako joj se doda nastavak بدن — Od takvog infinitiva tvore se onda svi glagolski oblici. Ako u infinitivu prije posljednjeg korjenitog suglasnika »d« ili »t« stoji koji drugi glas osim »j«, na pr. بودن biti ili شدن postati, onda se od takvog infinitiva tvori samo aorist i particip perfekta.³³⁾ Stvar međutim stoji ovako: Perzijski glagol ima dvije osnove, prezentsku i preteritsku.³⁴⁾ Preteritska se svršuje konsonantom »d« ili »t« i jednaka je skraćenom infinitivu, koji nastaje, ako se od infinitiva oduzme nastavak دن n. pr. دادن dati, pret. osnova odn. skraćeni infinitiv glasi داد. Od ove osnove tvori se preterit i particip perfekta.

Prezentska osnova se tvori od preteritske da se odbaci krajnji konsonant osnove »d« ili »t« n. pr. ماندن ostati, prez. osn. مان. Kako osnovni konsonant, koji stoji prije »d« ili »t« vrlo često trpi razne promjene, dosta velik broj perz. glagola, kao i u drugim indogermanskim jezicima, ima nepravilnu spregu u prezentu, imperativu (prez. osnova jednaka je 2 l. imperativa) i prekativu. Prema tome Sûdijino istaknuto stanovište nije ispravno. Istina od svake prez. osnove može se napraviti novi infinitiv pomoću nastavka بدن n. pr. آمدن doći, prez. osnova آی, novi infinitiv آیدن ali lje to sekundarna tvorevina.³⁵⁾

²⁸⁾ Komentar Gulistana, rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci br. 278.

²⁹⁾ Vidi C. Salemann i V. Shukovski, Persische Grammatik, 2 izdanje, Berlin, 1925, § 42, str. 56—57 i H. Jensen, Neupersische Grammatik, Heidelberg 1931, § 165, strana 137—139.

³⁰⁾ V. Jensen, N. Gramm., § 238, str. 182.

³¹⁾ Ibid., § 228, str. 173; Sal. Shuk. Gramm., § 67, str. 73.

³²⁾ Isto stanovište po Sûdiji zauzeo je i pisac poznatog perz.-turskog rječnika Ferhengi Šûrî, sv. I. l. 73/b, 120/b, 178/b i 308/a.

³³⁾ Sudi, Komentar Gulistâna, str. 147.

³⁴⁾ V. Sal.-Shuk., § 39—41, str. 50—51 i Jensen § 144—145, str. 122.

³⁵⁾ Jensen, § 156, str. 129.

5) Pobijajući mišljenje I. S. Alije, Lamije, Sururije i Šemije³⁶⁾ Sudija (str. 5) umjesno tvrdi da u stihu:

بنده همان به که ز تقصیر خویش عذر بدرگاه خدای آورد

(Bolje je za roba da ispriku za svoj prekršaj podnese na podnožje gospodara) ne treba dodati dativni nastavak را. Riječ بنده u ovom slučaju je logički subjekat kao u rečenici: درویش حيله اندیش خیالش این بود (Namjera je lukavog derviša bila ta...³⁷⁾)

Uostalom ova pojava u perzijskom nije rijetka.

Isto tako Sudija u gornjem slučaju ispravno prevodi riječ به »bolje«, a ne »dobro« kao Lamija i drugi, jer je to uistinu komparativ premda nema komparativnog nastavka.³⁸⁾

6) Nije tačno Sudijino stanovište (str. 6 i 18) kad, pobijajući I. S. Aliju i druge, uzima da glagol آوژدن (donijeti) ne može glasiti آوژدن.³⁹⁾

Stih pod 5 (str. 7) Kafija i Šemija su tačnije preveli.⁴⁰⁾

7) Negativnu česticu نه (ne) Sudija čita ispravno (str. 7), protivno I. S. Aliji i Šemiji, koji je negdje čitaju i نه (ni). On umjesno primjećuje da se ta negacija može i tako čitati, ali se onda piše نه.⁴¹⁾ Na istom mjestu riječ جای (mjesto) smatraju oni vlastitom imenicom, a زمین (zemlja) općom. Sudija pravo kaže da je pojam prve sadržan u drugoj riječi.

8) Obradujući rečenicu (str. 8): ووظیفه روزی بخطای منکر نبرد (A dnevnu opskrbu — Bog — ne uskraćuje radi teškog grijeha) glas ی u روزی smatra Sudija osnovnim konsonantom, a i koliko dopušta da je nastavak koji označuje pripadnost, ne smatra ga arapskim, kako, ispravno, uzima Lamija.⁴²⁾

9) U stihu (str. 8 i 9)

ای کریمی که از خزانه غیب گبر و ترسا وظیفه خورداری

(O darežljivi, koji iz tajne riznice opskrbljuješ zoroastrovca i kršćanina) nastavak ی u riječi کریمی Sudija, Lamija i Sururija smatraju neodređenim članom ili ličnim nastavkom za 2 l. singulara. To je međutim određeni član.⁴³⁾

Sudijino stanovište je opravdano kad protivno spomenutim komentatorima, riječ خور u gornjem stihu čita »hôr«.⁴⁴⁾

10) Protivno Lamiji, Sururiji i Šemiji naš komentator (str. 9—10) riječ گفته u rečenici فراس باد صبارا گفته تا فرش زمردین بکسترد (Naredio je vjetru istočnjaku da prostre smaragdnu prostirku) uzima, umjesno, kao preterit, a ne kao particip perfekta, premda za slijedeće slične oblike (str. 11) dopušta tu mogućnost. Isti je slučaj sa riječima گشته i شده (str. 11 i 12).

11) Nastavak را kod riječi درختانرا u rečenici ودرختانرا بخامت نو روزی قباى سبز (A drveću je obukao ogrtač zelenog lišća kao novoljetnu odoru) Sudija, ispravno, uzima kao dativni, a ne kao posesivni nastavak, kakvim ga smatraju

³⁶⁾ Šemi, Komentari Gulistana, rukopis u Gazi Husrev. biblioteci br. 306.

³⁷⁾ Jensen, § 258, str. 191—192.

³⁸⁾ Ibid., § 73, str. 59.

³⁹⁾ Ibid., § 151, str. 125. Sal. Shuk., § 41, str. 51.

⁴⁰⁾ Jensen, § 100, str. 84.

⁴¹⁾ Jensen, § 219, bilj. 3, str. 168.

⁴²⁾ Ibid., § 85, str. 69.

⁴³⁾ Ibid., § 23, str. 29. Sal.-Shuk., § 19, str. 34—35.

⁴⁴⁾ Sal.-Shuk., § 4, str. 11.

Šemija i Lamijja. Isto tako prijedlog به u riječi بخلت prevodi ispravno »kao«, a ne »sa« ili »radi«.

12) Sudija u stihu (str. 12) تا تو نانی بکف آری و بغلت نخوری (Da ti jedan hljeb dobiješ u ruku i da ga nemarno ne jedeš) pogrešno uzima riječ کف (pesnica) kao perzijsku i daje joj značenje »dlan«. Njoj, veli, u arapskom jeziku odgovara riječ راحة.

13) U stihu (str. 12)

همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار
شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

(Sve je radi tebe zanešeno i vrši — određenu mu — zapovijed, pa nije pravedno da seti ne pokoravaš) Sudija pobija Šemiju i Kafiju koji u riječi برداشتن, neopravdano, uzimaju prefiks بر samo kao »ukras izraza«. On naprotiv tvrdi da taj prefiks ima svoje značenje, jer glagol داشتن znači »imati« ili »držati«, a برداشتن »dignuti«, »donijeti« ili »dovesti«.45) U daljnjem svom izlaganju Sudija (n. pr. na str. 42, 45, 55, 56, 71, 72 i 75 »Komentara«) ovake prefikse smatra samo česticama za naglašavanje (حرف تأکید), pa ni on nije svjestan uloge prefiksa kod perzijskog glagola, koja je značajna u mnogim indogermanskim jezicima. Tako n. pr. بستن znači »svezati«, فُرو بستن »privezati«, آمدن »doći«, فُرو آمدن »sići«, بردن »nositi«, فُرو بردن »progutati«.46) On je svakako bliži istini od ostalih komentatora, koji glagolski prefiks jednostavno smatraju suvišnim (حرف زائد).

14) Kod izraza عالمیان (stanovnici svijeta) Lamijja i I. S. Alija (str. 13) smatraju -یان pluralnim nastavkom. Sudija tačno konstatuje da je ی nastavak koji označuje pripadnost (یای نسبت), a pl. nastavak je samo ان47)

15) Obradujući izraz جسم (krupan, cijjenjen) Sudija (str. 13) predbacuje komentatorima što tvrde da se ni jedan božji poslanik nije isticao krupnoćom tijela ističući da oni to ne mogu znati. To uostalom vrijedi i za njega.

16) Za nastavak بان - u izrazima پشتیان (oslonac) i کشتیان (ladar) pobija (str. 14) Lamijju da taj nastavak označuje neku pripadnost (ادات نسبت) i tvrdi da pokazuje osobu koja se nečim (stalno) bavi (ادات فاعل). To Sudijino stanovište nije ispravno, jer nastavak گار ili گر ima ovu drugu funkciju,48) kako i sam on kasnije (str. 15 i 16) konstatuje.49)

17) Sudija s pravom spočituje I. S. Aliji, Kafiji i Sururiji da nisu imali ni malo perzijskog ukusa (str. 15) što nastavak گار - u izrazu گهنگار čitaju کار.50)

18) Isto je tako Sudija u pravu kad izraz پریشان روزگار (nesređenih prilika) (str. 15) uzima kao složenicu, a ne kao pridjev i imenicu, kao što čine Lamijja i Šemija.

19) Riječ امید (nada) može se čitati i امید, kako tvrdi Šemija (str. 15 i 115).51)

20) Sudija je do skrajnosti sitničav kad I. S. Aliji i Šemiji predbacuje što riječ

45) V. Ferhengi Šuûri pod برداشتن.

46) V. Sal-Shuk., § 67, str. 63; Jensen, § 228, str. 173.

47) Jensen, § 39, str. 32; Sal-Shuk., § 12, str. 25.

48) Sal-Shuk., § 826 b, str. 92 i Ferhengi Šuûri kod riječi بان.

49) Šuûrija je u svoj Ferheng tunnačeći izraz گار doslovno uzeo Lamiino stanovište.

50) V. Sal-Shuk., § 82-c, str. 93, Ferhengi Šuûri pod گار i گر odn کار.

51) Ferhengi Šuûri pod امید.

prevode sa كشي »čovjek«, a ne sa كيمسه »neko«. On veli da turskom izrazu كشي odgovara perz. كاكا. To značenje ove riječi nisam mogao naći. On je međutim u pravu kad riječ بطريق انبساط (str. 18) prevodi »bestidno«, a ne »šaljivo«, kako uzima Kafija i Šemija.

21) Lamija nema pravo (str. 19) što prefiks به u izrazu برسم (stignem) smatra suvišnim, dok Sudija, ispravno, konstatuje da ovdje ovaj prefiks daje prezentu značenje futura.⁵²⁾

22) U rečenici (str. 19) كان سوخته را جان شد و آواز نیامد (jer onom sagorjelom — tj. lepirici — duša ode, a glasa ne ispusti) Sudija uzima riječ سوخته, pogrešno, kao preterit, dok ga I. S. Alija, Lamija, Sururija i Šemija suglasno smatraju participom perfekta.⁵³⁾

23) Sudija pogrešno pobija Lamiju, koji tvrdi da se u glagola koji počinju sa ا između toga glasa i prefiksa به ili negacije نه umeće spojni konsonant »j« da se izbjegne zijeve, n. pr. mjesto نیامد kaže se نیامد (ne dođe).⁵⁴⁾

24) Lamija griješi što u rečenici (str. 21) خَلِدَ مُلْكُهُ (vječna mu bila vlast!) dopušta, protivno Sudiji, da se riječ مُلْكُ u gornjem značenju može čitati i ملك.

25) Tumačeći rečenicu ذكر جميل سمدی که در افواه عوام افتاده است وصیت سخنتش که در بسیط زمین رفته (Sudijin dobar glas, koji je dopro u usta svijeta kao i popularnost njegovih djela, koja su se raširila širom zemlje) Lamija riječi افتاده i رفته smatra participima perfekta, dok ih Sudija ispravno uzima kao 3 l. jedn. preterita. Kod iste rečenice Sudija, umjesno, pobija Šemiju, koji u oba slučaja prijedlog در uzima u značenju srpsko-hrvati. prijedloga »u« s lokativom (n. pr. u ustima), jer ovdje ovaj prijedlog znači »u« s akuzativom (u usta).⁵⁵⁾

26) Umjesno je Sudijino tumačenje izraza کاغذ زر kao sinonim کاغذ افچه (novčana doznaka). On primjećuje (str. 22—23): »Ovaj izraz, dakle, ima spomenuto značenje, a ne treba uzimati u obzir slijepog tapkanja komentatora, jer je pogrešno.«

27) Sudija ispravlja Lamiju (str. 25), koji riječ ملك prevodi »vrhovni knez« (بگزر بگی), jer ta riječ znači »vladar«.

28) Komentatori I. S. Alija, Lamija i Kafija griješe u pravilima sintakse pa im Sudija grubo predbacuje nepoznavanje toga predmeta (str. 25).

29) Kad tumači konstrukciju من مسکین (ja bijednik, str. 26) konstatuje, tačno, da te dvije riječi stoje u genit. vezi posve pravilno, a ne »iz metričke nužde«, kako uzima I. S. Alija i Sururija.⁵⁶⁾

30) U stihu (str. 27) کمال همیشین در من اثر کرد (Savršenstvo druga djelovalo je na me) s pravom zamjerava I. S. Aliji, Lamiji i Sururiji, koji riječ کمال zamjenjuju sa جمال pa bi onda značilo »ljepota druga«.

31) Sudija, ispravno, osuđuje Lamiju (str. 28), koji za riječ ولاء (odani) veli da ima oblik فُعَاءُ mjesto فُعَالَةٌ.

32) Ni Lamija ni Kafija nemaju pravo što riječ بَلَد (zemlja, država) smatraju množinom od بلدة, jer su to, kako kaže Sudija, sinonimi (str. 29).

⁵²⁾ Jensen, § 160, str. 134—135, Sal.-Shuk., § 48, str. 59—60.

⁵³⁾ Jensen, § 175, str. 146? Sal.-Shuk., § 53, str. 64.

⁵⁴⁾ Jensen, § 25—3, str. 24, § 160, bilj. 1, str. 134, Sal.-Shuk., § 6-h, str. 16.

⁵⁵⁾ V. Ferhengi Šuûri pod در.

⁵⁶⁾ Sal.-Shuk., § 16—2, str. 31.

33) Kod tumačenja sklopa خطه پاك شیراز را (cijela zemlja Širaz) Sudija (str. 30) protivno Šemiji, umjesno, stavlja riječ پاك u gen. vezu sa riječi شیراز. Jedino on, kao ni drugi, nije zapazio da riječ پاك u ovom slučaju ne znači »čist«, nego »cijeli«, kao n. pr. u Šahname: جهان پاك توران (cijela zemlja Túrân).⁵⁷⁾

34) Sudija ispravlja Lamijiju (str. 20—21), koji ne dopušta da se riječ چرا može čitati i چرا — zašto?

35) Nastavak ی - u složenici تیز چنگی (oštrih pandži) Sudija (str. 21), pravo, smatra neodređenim članom, a Šemija i Kafija nastavkom za tvorbu apstraktnih imenica (حرف مصدر).⁵⁸⁾

36) Sadijin stih (str. 22)

چوباز آدمم کشور آسوده دیدم پلنگانی رها کرده خوی پلنگی

(Kad se vratih, zatekoh zemlju u miru, leopardi su napustili leopardsku narav) Sudija, protivno svim ostalim komentatorima, smatra da se odnosi na Hulaguove Tatare. Njegovo je stanovište logičnije. Riječ آسوده u gornjem stihu pogrešno on smatra preteritom, jer je jasno da je particip perfekta.

37) Neumjesno on predbacuje Lamiji (str. 32—33) koji tvrdi da نیست (nije) dolazi od ناست.⁵⁹⁾ Isto je tako u zabludi, kad, protivno I. S. Aliji i Sururiji, ne dozvoljava da se vokativna čestica ای može čitati i آی.⁶⁰⁾

38) U riječi توی (ti si, str. 33) Sudija pogrešno smatra prvo ی da spada korjenu riječi, a drugo neodređenim članom. Prvo ی ovdje dolazi kao pomoćni konsonant, da se izbjegne zijev, a drugo je kopula.⁶¹⁾

39) Tačniji je Sudijin prevod rečenice می ستم (bušio sam) sa دلردم, nego Lamiin دلدلم (str. 34)

40) Rečenicu (str. 34) و این بیتها مناسب حال خود می گفتم Sudija prevodi tačnije »I slijedeće, mome stanju odgovarajuće stihove, izgovorih«, nego Šemija »i učinio sam ove stihove mome stanju odgovarajućim«.

41) Sudija zamjerava Kafiji (str. 35) što veznik چون (kako, jer, kada) u riječima چون ننگه میکنم غاندیسی (Kada pogledam, ne ostade još mnogo) uzima kao pogodbeni, a ne uzročni veznik. Isto tako spočituje Lamiji i Šemiji što taj veznik smatraju upitnim. Ovdje ni kritičar nema pravo, jer je چون u gornjem primjeru vremenski veznik,⁶²⁾ koji u pogodbenoj realnoj rečenici može imati i pogodbeno značenje kao arap. veznik إذا.⁶³⁾ On je opet u pravu, kad pobija I. S. Aliju, Lamiju i Sururiju što u riječi بسی (mnogo) nastavak ی smatraju kac یای نسبت dok je to, uistinu, neodređeni član.

42) U stihu

ای که پنجاه رفت و در خوابی مگر این پنج روز دریابی

(O ti, kome je prošlo pedeset, a spavaš, možda ćeš se za ovo — preostalih — pet dana

⁵⁷⁾ Jensen, § 65, str. 55; Ferhengi Šuûri pod پاك.

⁵⁸⁾ Sal.-Shuk., § 84-h, str. 97.

⁵⁹⁾ Jensen, § 219, str. 168, bilj. 3; Sal.-Shuk., § 6-i, str. 17.

⁶⁰⁾ Ibid., § 56, str. 43.

⁶¹⁾ Ibid., § 165, str. 138.

⁶²⁾ Sal.-Shuk., § 75-h, str. 84—85.

⁶³⁾ Jensen, § 389, str. 319; Akrebul-mevârid, pod إذا Sravni Sudijin Komentar Gulistan, str. 134.

⁶⁴⁾ Sal.-Shuk., § 75-d -i, str. 84 i 85; Jensen, § 247-d, str. 187 i § 332, bilj. 5, str. 257.

probuditi) riječ مگر ne znači »osim«, kako uzima Lamiija, nego »možda«. ⁶⁴⁾ I prevod ovog stiha je tačniji kod Sudije, nego u Šemije.

43) I. S. Aliju (str. 36) Sudija ispravlja i veli da perz. riječi بار (tovar) odgovara arapska رحل, a ne رحل, ali griješi što riječ رحل (odlazak) smatra imenicom mjesto infinitivom. Isto je tako pogreška da je riječ عارت infinitiv, a nije nego imenica, dok je infinitiv od ovog korjena عمر.

44) Sudijino je stanovište ispravno (str. 36) kada glagol پرداختن prevodi »isprazniti« i »dovršiti«, a ne »predati« ili »preporučiti«, kako uzima Kafija. ⁶⁵⁾

45) Riječ نيك و بد چون هي بايد مرد (Budući dobar i zao mora umrijeti) Sudija smatra aoristom. Ispravno je, međutim, što tvrdi Šemija da je to skraćeni infinitiv. ⁶⁶⁾ Pogrešno je, također, što Sudija riječ هي smatra česticom za naglašavanje, jer ta čestica označuje trajnost glagolske radnje. ⁶⁷⁾ Uostalom ja držim da bi u gornjem slučaju mjesto هي mnogo bolje odgovarao prilog همه »svi«, »sve«, jer هي rijetko dolazi uz glagol, koji ima prefiks به. ⁶⁸⁾

46) Pogreška je kad Sudija (str. 38) dopušta da riječi بگور خویش u stihu برک عیسی (Životnu brašnjenicu spremi u svoj grob) mogu stajati međusobno u genitivnoj vezi, a bez genitivnog nastavka. ⁶⁹⁾

47) Interesantan je Sudijin prevod stiha (str. 38)

عمر بر فست آفتاب قوز اندکی ماند و خواجه غره هنوز

(Život je snijeg, a julsko sunce ga [još] malo ostavi, međutim živi još uvijek nesvjestan). I. S. Alija, Lamiija, Sururija i Šemija uzimaju ovdje glagol ماند kao neprelazan pa prevode: »Život je snijeg na julskom suncu, malo ga ostade, a živi...« Držim da je posjednije tumačenje bliže istini premda je i Šuûrija u svom »Ferhengu« usvojio Sudijino stanovište. ⁷⁰⁾

U riječi عمر Sudija čita prvi konsonant sa vokalom »u«, a u zakletvi, veli on, čita se sa vokalom »a«. Ovo je tačno, ali onda riječ عمر ne znači »život«, nego »vjera« pa لعمری znači »vjere mi«, a ne »života mi«.

48) Izlažući prijedlog به (str. 40 i 52) u riječi بشویم (da operem) i یر (zapamti!) predbacuje Lamiiji i Šemiji da taj prijedlog ovako izgovaraju obrazovani Perzijanci ظرفاء عم, a samo neki »seljaci« čitaju ga به. Ta mu tvrdnja nije tačna. ⁷¹⁾

49) Naš komentator osuđuje Sururiju što u stihu (str. 40)

زبان بریده بگنجی نشته صم بکم به از کسی که نباشد زبانش اندر حکم

(Otsječena jezika sjedeći u uglu gluh i nijem bolji je od čovjeka, koji ne vlada svojim jezikom) tvrdi da su izrazi صم بکم upotrijebljeni u množini iz metričke nužde, a od-

⁶⁵⁾ Ferhengi Šuûri pod پرداختن.

⁶⁶⁾ Jensen, § 263, str. 195—196; Sal.-Shuk., § 63, str. 69. Isti je slučaj i u složenici باید چید (str. 39).

⁶⁷⁾ Sal.-Shuk., § 49, str. 61. Na str. 146 Komentara Sudija veli da je ه čestica za naglašavanje, a می označuje trajnost.

⁶⁸⁾ Jensen, § 162, str. 136—137.

⁶⁹⁾ Ibid., § 96, str. 80; Sal.-Shuk., § 34-b, str. 45.

⁷⁰⁾ Ferhengi Šuûri pod riječi ماندن.

⁷¹⁾ V. Jensen, § 160, str. 134; Sal.-Shuk., § 48, str. 59.

mah iza toga priznaje da ovi plurali mogu ovdje imati singularno značenje. Sudija je opet pogodio bolje smisao stiha nego Šemija i Kafija, koji prevodi »kao gluhi i nijemi«.

50) Sudija umjesno tvrdi da su izrazi کزابه - کزاهه - گجابه - گجاوه (nosiljka) perzijski sinonimi, jer se glas »b« i »v« u ovom jeziku zamjenjuju.⁷²⁾ Trebao je još samo dodati da se isto tako rado zamjenjuju glasovi »d« i »ž« n. pr. کز - گج (kriv). Nije dakle tačna tvrdnja I. S. Alije, Sururije i Kafije da je کجاوه arabizirano od کزاهه.

51) U rečenici رنخیده نگه کرد (uvrijeđen pogleda) Lamija smatra رنخیده part. perfekta, a Sudija, netačno, preteritom. Prvi opet griješi što mjesto »uvrijeđen« prevodi »srdit«.

52) Oblik گفته شود (bude rečena, str. 42) je pasiv prezenta, čiji je jedan dio گفته, što Sudija nije zapazio.

53) وزبان سعدی در کام (a Sadijin jezik u vilicama t. j. »za zubima«, str. 44). Za riječ کام Sudija, netačno, veli da ne može glasiti گام. Osim toga ova riječ ne znači »vilica«, kako on tvrdi, nego »nepce«, pa tek u prenesenom značenju može značiti »vilica«.⁷³⁾

54) Sudija tačno ispravlja Kafiju (str. 44) da riječ پيله u perzijskom ne može značiti »sitna roba«, nego »svila«.

55) Prevod stiha (str. 45)

چو جنگ آوری با کسی برستیز که ازوی گزیرت بود یار گریز

(Ako si borben, bori se sa čovjekom s kojim te ne veže nikakav obzir) precizniji je kod Sudije nego i kod jednog drugog komentatora.

56) U konstrukciji صوت برد آرمیده بود (Žestina zime bijaše jenjala) riječ آرمیده je particip perfekta, kako uzima Lamija i Sururija, a nije preterit, jer sa pomoćnim glagolom بود tvori pluskvamperfekti. Isti je slučaj i kod رسیده بود (bijaše stigao).⁷⁴⁾

57) Pobijajući Sururiju, Kafiju i Šemiju (str. 47—48) Sudija ispravno tvrdi da imena perzijskih mjeseci ne stoje u genitivnoj vezi sa riječi ماه (mjesec) n. pr. فروردین = mjesec ferverdim (1 mjesec perzijske godine). Isto tako on, ispravno, primjećuje da Perzijanci računaju vrijeme po sunčanoj, a ne po mjesečnoj godini, kako uzima Kafija i Šemija.

58) Nije tačno (str. 49) što Lamija u riječi ماء (voda) svršetak اء - smatra nastavkom. Sudija ga ispravlja da je to od korjena riječi, a takav je nastavak primjerice u riječima کساء (odjeća) i ردم (ogrtač).

59) Šemija tumačeći rečenicu (str. 51) گل بوستانا... بقای نباشد (Vrtna ruža nema opstanka), pogrešno, uzima da nastavak ی - ی بقای označuje jedninu (ای وحدت). Sudija ga, tačno, ispravlja da taj nastavak ovdje znači neodređenost (ای تکبر).

60) Vrlo je karakteristična i svim ostalim komentatorima oprečna Sudijina analiza i prevod stiha (str. 52).

بچه کار آبدت ز گل طبق از گلستان من بر ورقی

(Čemu će ti tanjir ruža — otkini jedan list iz moga ružičnjaka). Sudija tvrdi da arap.

⁷²⁾ V. Ferhengi Šuûri pod گجاوه.

⁷³⁾ Ferhengi Šuûri pod گام i کام.

⁷⁴⁾ Sal.-Shuk., § 60-B, str. 68. Isti je slučaj na str. 74 Komentara.

riječ طبق znači »rascvjetala ruža«, a glagol بَر čita ovako i daje mu značenje »zapamti iz mog Gulistana jedan list«, mjesto بُر »otkini jedan list i td.«. Istina Sadija je na ovako značenje aludirao, ali je to samo aluzija, a prevod stiha je onaki kako je gore navedeno. Dajući izrazu طبق gornje značenje Sudija je »zabrazdio ko Markovo ralo«, ali je nama, nada sve, odvratio manifestiranje superiornosti kojom se on u ovakvim slučajevima razmeće.

61) Gornjem slučaju je slično i Sudijino čitanje riječi کَرْدگار (stvoritelj) u obliku کَرْدگار (str. 53). Ovu riječ ne čita ni jedan rječnik kao što je čita Sudija. On međutim umjesno ispravlja Lamiju, koji čita کَرْدگار i Sururiju کَرْدگار. I riječ کَرْدگار (posao, djelo) Sudija str. 225 i 257) čita, mimo sve rječnike i komentare کَرْدگار.

62) Riječ عُمدۀ Sudija, tačno, prevodi sa »oslonac« (str. 57), a ne, kao I. S. Alija, »odabranik«.

63) Stih (str. 57)

هر که در سایه اوست گنیش طاعتست و دشان دوست

(Ko god je u sjeni njegove pažnje, njegov će grijeh izgledati kao vrlina, a neprijatelj će mu biti prijatelj) Sudija je preveo tačno, a ne kao Šemija, čiji prevod glasi: ».... od straha pred kancelarom niko mu neće smjeti ništa prigovoriti, a ako imadne neprijatelja, od straha će mu postati prijatelj«.

Kod ovog stiha, i još na mnogo mjesta, Sudija, pogrešno, tvrdi da riječ هر که »ko god« potječe od هر کسی که »svako ko«.

64) Pogrešna je pretpostavka Sudijina (str. 59) da glagol زادن roditi (se) može imati značenje kao زایانیدن (prouzrokovati da se rodi) pa da imadne dva objekta.

65) Dok Sururija netačno prevodi stih (str. 59)

حکمت محضست اگر لطف جهان آفرین خاص کند بنده مصلحت عام را

Sudija ga, nakon analize, ispravno shvaća: »Ako dobrota stvoritelja svijeta odlikuje jednog roba za opće potrebe, to je sama mudrost«. Sudija ovom prilikom ispravno predbacuje Sururiju što u riječi بنده smatra neodređenim članom. Neodređeni je član, zapravo, ی, a -se u ovakvim slučajevima piše iz ortografske nužde.⁷⁵⁾

66) Tačno je da je نکونام (dobra glasa) složenica, a ne pridjev i imenica, kako tvrdi Kafija (str. 60).

67) Analizirajući stih (str. 60) حاجت مشاطه نیست روی دلام را (Mitu licu nije potrebna frizerka) Sudija tvrdi da je arap. riječ حاجت (potreba) infinitiv, koji stoji u genitivnoj vezi sa svojim objektom مشاطه (frizerka). To nije tačno, jer je حاجت obična imenica, koja ima značenje participa pasivnoga t. j. مایحتاج الیه. Isto je tako pogrešno da on riječ مشاطه smatra participom sa pojačanim značenjem (مبالغه اسم فاعل). To je, uistinu, pridjev koji označuje stalno zanimanje (اسم منسوب).

68) Lamija nema pravo (str. 60—61) da je nastavak ی - u riječima تقصیر و تقاعدی (propuštaj i oklijevanje) neodređeni član ili nastavak za tvorbu apstraktnih imenica. Isto tako nema pravo ni Sudija, koji uzima u obzir samo prvu mogućnost, jer je ovdje ovaj nastavak određeni član (بای اشارت).

69) Sururija, Šamija i Kafija su u zabludi (str. 61) kad pretpostavljaju da je - u izrazu طائفه حکماء هند (grupa indijskih mudraca) neodređeni član. Ovdje je, kako Sudija uzima, genitivni nastavak.

⁷⁵⁾ Jensen, § 29, str. 26; Sal.-Shuk., § 18, str. 34. V. Komentar Gulistana, str. 61.

70) Rečenicu (str. 61—62) مستمع منتظر بسی باید بو تاوی تقریر سخن کند (Slušalac — Buzurdimihra — mora dugo očekivati dok on misao izgovori) Sururija, pogrešno, tumači da je Buzurdimihr teško govorio. Sudija, tačno, primjećuje da je on usljed razmišljanja sporo govorio.

71) Sudijina je primjedba na mjestu (str. 62) da nastavak ی - u riječi بسی (dosta) nije za tvorbu apstraktnih imenica, kao što uzima Šemija, niti za oznaku pripadnosti, kako tvrdi Kafija.

72) U stihu (str. 62—63) وزن پیش بس کن که گریند بس (I prije završi nego što reknu »dosta!«) Sururija griješi što uzima da کن ovdje znači što i شو (budi!).

73) Lična zamjenica u rečenici عَزَّ نَصْرُهُ (Neka je velika njegova moć!, str. 63) odnosi se na kancelara, kako veli Sudija, a ne na vladara, kako uzima Lamija. Isto je tako Sudija u pravu kada pobija Šemiju, koji tvrdi da gen. veza u نصره ima subjekatsko značenje. Sururiji opet Sudija s pravom zamjerava što izraz جمع smatra infinitivom mjesto nomen loci.

74) اگر در بیافت سخن دلبری کنم شوخی کرده باشم Učinio bih drskost, ako bih u toku govora pokazao smjelost). Ovdje (str. 63) ni jedan komentator, pa ni Sudija, nije protumačio oblika کرده باشم u ovoj pogodbenoj potencijalnoj rečenici, koji je stavljen da se jače naglasi presumpcija.⁷⁶⁾

75) Riječ جوی (str. 64) Sudija, kao i drugi komentatori, prevodi »jedno zrno ječma«. To međutim znači jedna mala mjera srebra, dakle »sitni srebreni novac«. Ova se riječ ponavlja ovdje više puta, a dolazi i u Hafizovu »Divanu«.

76) U stihu (str. 65)

اول اندیشه و انگهی گفتار
بای بست آمد ست پس دیوار

(Najprije — treba — misliti pa onda govoriti, (jer) najprije je stavljen temelj, a onda zid), dok drugi komentatori lutaju, tumačeći izraz بای بست, Sudija ispravno tvrdi da ta složenica znači temelj. On, međutim, griješi, što u انگهی nastavak ی -, koji je neodređeni član, smatra da pripada osnovi riječi. Mogao se je o tom uvjeriti odmah iz slijedećeg primjera:

77) Lamija i Šemija (str. 66) kod stiha مردیت بیازمای و انگه زن کن (Svoju muževnost prokušaj pa se onda ženi) smatraju da glas »j« u riječi مردیت radi metra treba čitati bez vokala. Sudija žuri da konstatuje da je taj nastavak i inače bez vokala, a zaboravlja da je i on sam na više mjesta ovog »Komentara« rekao da konsonant pred ličnim nastavkom mora dobiti vokal َ, dakle مردیت.⁷⁷⁾ Dokraja je pogrešno I. S. Alijino stanovište da je مردیت prvobitno glasilo مردیات.

Isto tako I. S. Alija netačno prevodi izraz زن کن »ženi se!« sa »vjenčaj!«.

Kafija i Šemija su posve zalutali smatrajući زن imperativom od glagola زدن (udariti).

78) Izraz چه زند (šta pali) od svih komentatora jedini Sudija ispravno prevodi (str. 66).

⁷⁶⁾ Jensen, § 390, str. 315.

⁷⁷⁾ Sal.-Shuk., § 33, str. 44; Jensen, § 90, str. 74—75; Sudi, Komentar Hafizova Divana, sv. II, str. 138. Što u modernom perz. jeziku pred posvoj. nastavkom u pluralu stoji vokal »i« n. pr. دستشان (njihova ruka), mislim da je učijaj gen. nastavka kod rastavljenih lič. zamjenica kao دست ایشان = دستشان.

79) Arapska riječ نوادر (rijetkosti) množina je od نادره, a ne od نادر, kako Sudija misli (str. 67).

80) Za riječ خوش (ugodan) Kafiija veli (str. 70) da se čita »haš«. Sudija ga umjեսno ispravlja i čita »hōš«. ⁷⁸⁾

81) Rečenicu بزبانی که داشت (jezikom kojim je govorio) prevodi Sudija ispravno, a ne, kao I. S. Alija i Sururija, »jezikom koji je u ustima imao« (str. 70).

82) Izraz روی (str. 72) u rečenici آنرا روی در مصطفی بود (Onom je namjera bila u jednu svrhu) Sudija, netačno, prevodi »lice« ili »vanjština«. ⁷⁹⁾

83) Riječ خراسان ime je jedne poznate perzijske pokrajine, kako veli Sudija, a ne grada, kako uzima Šemija.

84) Sudija ima pravo (str. 74) kad tvrdi, protivno piscu »Dekâjikul-ahbâra«, da nastavak آور nije postao od آور. ⁸⁰⁾

85) Šemija je na krivom putu (str. 75) što za riječ لاشه (leš) tvrdi da je postala od لاشی pa je Sudija prisiljen da pobije ovu neosnovanu etimologiju.

Za rečenicu زنده است (Živ je) tvrdi on, neispravno i protivno svim komentatorima, da bi trebalo pisati زنده ست. ⁸¹⁾

86) Glagol مانند Sudija, mimo ostale komentatore, ispravno prevodi »živjeti«, »ostati na životu«. ⁸²⁾

87) Izraz تازی znači, kao što Sudija tvrdi, »arapski«, a ne »Arap«, kako uzima Lamijija (str. 76).

88) Glagol چهانیدن (poigrati — konja) Sudija čita tačno, a ne kao Šemija چهانیدن (str. 77).

89) Sudija, umjեսno, ispravlja Šemiju koji posve nakazno prevodi stih
 کان که جنگ ارد بخون خویش بازی میکند روز میدان وان که مگر بزد بخون لشکری
 (Jer onaj ko se na dan borbe bori, igra se vlastitom glavom, a onaj koji pobjegne, igra se glavom [cijele] vojske).

90) Izraz در کنار گرفت (str. 79) I. S. Alija prevodi »zagrli ga jednom rukom«, a Sudija, tačno, »zagrli ga«.

91) Začudo je da je Sudija (str. 79), povodeći se za Sururijom, poznati izraz ولی عهد کرد (učinio ga je nasljednikom prijestolja) preveo »za svoga života učinio ga je vladarem«.

92) Za riječ نیم (polovica) Sudija, netačno, tvrdi da stoji u genitivnoj vezi sa slijedećom riječi n. pr. نیم تانی (polovica jednog hljeba). ⁸³⁾

93) Sve do str. 81 svoga »Komentara« gdje god dođe riječ بحکم Sudija je smatra da siuži samo jačem naglašavanju, a odavde dalje prevodi je, pravo, »iz razloga« n. pr. بحکم آن که »iz razloga toga« ...

94) Sururija perz. riječ نیرو (snaga), netačno, čita نیرو pa ga Sudija ispravlja (str. 81).

95) Riječ سر Sudija (str. 82), tačno, uzima bez naročitoг značenja n. pr. u izrazu بر سر قومی (za jednom družinom). Šemija je prevodi »glava« pa je kod prevođenja cjeline u neprilici. ⁸⁴⁾

⁷⁸⁾ Sal.-Shuk., § 5, str. 12.

⁷⁹⁾ Da روی može značiti »namjera« v. Ferhengi Šuûri.

⁸⁰⁾ Sal.-Shuk., § 82-c, str. 92.

96) Sururija i Kafija (str. 85—86) nisu potpuno načisto da glagol نشاندن (usaditi) može značiti »utrnuti« (vatru), kako Sudija umjesno konstatuje.

97) Nije tačno da glagol باریدن (padati kiša) može biti i prelazan (str. 86), kako tvrdi Sudija.

98) Kod arap. izraza نصرانی (kršćanin) Sudija (str. 87) veli da potječe od imena mjesta نصران u Siriji. Mi znamo da je to mjesto u Palestini i da se arap. zove ناصرة (Nazaret).

99) نیکان pl. od نیک (dobar) Sudija čita (str. 88), pogrešno, نیکان.

100) Riječ مردم (čovjek, ljudi). Šemija smatra singularom (str. 88), a Sudija ispravno tvrdi da taj izraz može imati singularno i pluralno značenje (kao u arapskom بشر).⁸⁵⁾

101) Arap. riječ ندم (drug u piću) po Sudiji nema množine ندماء. Ova tvrdnja nije tačna.

102) I. S. Alija i Sururija čitaju رُستِم گُرد ali je pravo, kako tvrdi Sudija, رُستِم گُرد (hrabri Rustem).

103) Glagol رُستن (rasti) Sudija, tačno, smatra i prelaznim, dakle »prouzrokovati da raste«.

104) Sudija, protivno I. S. Aliji, Kafiji, Sururiji i Šemiji, ispravno, uzima (str. 95) da je arap. riječ مکاید pl. od مکيدة (spletka), a ne od کیند.

105) U rečenici چون رعیت گم شد (kad se stanovništvo smanjilo) Sururija, pogrešno, čita گم شد, što znači »izgubilo se«.

106) Šemija riječ مجسی pogrešno prevodi »neupućen« mjesto »koji ne zna jezika«, kako uzima Sudija.

106) Sudija ne shvaća da je glagol خوردن (jesti) u izrazu چند غوطه خوردن (osjetiti nekoliko valova) pomoćni glagol kao n. pr. غم خوردن (brinuti se).

107) Riječ درد (str. 108) Sudija, ispravno, prevodi »bol«, a ne »bolest« kao Sururija.

108) Mimio sve komentatore Sudija (str. 110) konstrukciju خواب نیم روز (podnevni san), pogrešno, čita خواب نیم روز (spavanje do podne)⁸⁶⁾

109) Sururija riječi سرما daje značenje »studen« i »zima«, a Sudija, ispravno, uzima samo prvo značenje.⁸⁷⁾

110) Sudijina je primjedba (str. 123) umjesna da riječ بارها (više puta) ne treba čitati بارها kako čita I. S. Alija.

111) Sudija, kao i ostali komentatori, (str. 183) uzima da glagol رساندن (slati, spremi) ima prelazno značenje. Da može biti i neprelazan kao رسیدن (stići) može se uvjeriti u Šuûrinu »Fehengu«.

⁸¹⁾ Jensen, § 165, str. 137—138.

⁸²⁾ V. Ferhengi Šuûri pod ماندن. Odatle je dobio ovo značenje i tur. gl. قالمق.

⁸³⁾ V. Jensen, § 137, str. 118.

⁸⁴⁾ Sravni Sudi, Komentar, str. 97.

⁸⁵⁾ Sravni Sudi, Komentar, str. 231 i 232.

⁸⁶⁾ Sravni gore pod br. 92.

⁸⁷⁾ Šuûrija u svom Fehengu veli da ta riječ znači »zima« (قیش), ali iz stiha, koji on tu navodi, jasno vidi da znači »studen« i »hladnoća«.

112) Ni jedan od komentatora, pa ni Sudija, nije primjetio da čestica **هج** može imati i samo upitnu funkciju kao n. pr. na str. 181, 193 i 215 »Komentara Gulistana«. ⁸⁸⁾

Kako se iz navedenih primjera vidi Sudijine pogreške u »Komentaru Gulistana« iznose otprilike polovicu ukupnog broja pogrešaka ostalih komentatora. Tako će, vjerovatno, biti i u ostalim njegovim komentatorskim radovima. Istina, Sudija je bio u sretnijem položaju od drugih komentatora, jer se je mogao koristiti, i koristio se je, njihovim djelima. Njegovi opet radovi nadmašuju ostale u tom što on svaku rečenicu ili stih najprije gramatički i sintaktički analizira, svakoj riječi kaže značenje pa onda daje cjelovit prevod. Drugi komentatori ne rade tako temeljito. Oni obično bez gramatičkog razglabanja prevode riječ po riječ, a samo nekad cijelu rečenicu ili stih. Osim toga oni, a naročito Sururija, u danoj prilici prave opširne nepotrebne digresije, dok su Sudijini i opširniji osvrti na pojedina mjesta u tekstu uvijek puni sadržaja. Jedini bi prigovor Sudijinim radovima mogao biti što stihove ne analizira metrički, premda u svakom slučaju gdje se upusti u metrička pravila odaje vrlo temeljito poznavanje ovog predmeta.

Imajući u vidu sve izloženo kao i činjenicu da su Sudijina djela pisana vrlo bogatim poznavanjem turskog jezika sa velikim strpljenjem u izlaganju i pobijanju ostalih komentatora, jasno i koncizno, Bašagić, ⁸⁹⁾ uglavnom, ima pravo kad tvrdi da je Sudija »ostavio iza sebe trajne spomenike«. Isto je tako, s druge strane, u pravu i Muallim Nadži ⁹⁰⁾ što našeg zemljaka naziva »kapricioznim učenjakom«, jer je zaista i učen (فاضل) i svojeglav (خودسر). Da mu ova karakterna crta nije bila previše razvijena sigurno je da bi u njegovim djelima bilo mnogo manje pogrešaka.

Iz svega izloženog vidimo da Sudija kao i ostali komentatori perzijskih klasika griješi, ali njegovi radovi svojom vrijednošću mnogo nadmašuju sve ostale radove ove vrste.

⁸⁸⁾ V. Sal.-Shuk., § 38, str. 48.

⁸⁹⁾ Bašagić, Bošnjaci i Herc. u isl. knjiž., str. 31.

⁹⁰⁾ Muallim Nadži.